

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ МЕЖ ЕТНОГЕОГРАФІЧНОГО ПОДІЛУ

Йосип Гілецький, Роман Сливка, Ірина Закутинська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Вступ. Лінії розмежування між одиницями етногеографічного поділу часто залишаються дискусійними і недостатньо переконливо аргументованими. Причиною цього може бути недостатня увага до аналізу природних (фізико-географічних) чинників впливу на процеси первинного заселення та освоєння територій, соціально-економічну взаємодію між поселеннями. Одним із таких історико-географічних районів України, відносно меж якого продовжують точитися дискусії, є Покуття, яке займає частково центральну та північно-східну частину сучасної Івано-Франківської області. Сучасною найбільш ґрунтовною науковою працею, де подано детальний аналіз різних підходів до проведення меж цієї етногеографічної території, є фундаментальна монографія «Покуття. Історико-етнографічний нарис» (Львів, 2010 р.) (Ан-друсяк та ін. 2010). Узагальнену карту земель Покуття до неї створили у співавторстві Я. Скрипник, В. Круль та В. Джаман. На ній дуже чітко окреслені північно-східна та південно-східна межі Покуття. Щодо інших є певні застереження, які необхідно аргументувати.

Мета роботи. Метою даної роботи є застосування фізико-географічного підходу до аналізу та обґрунтування меж історико-етнографічного поділу на прикладі регіону Покуття, ймовірних механізмів впливу особливостей рельєфу, рослинного покриву та водотоків різного розміру на процеси заселення та господарського освоєння території.

Матеріали і методи. Вихідними матеріалами дослідження послужили картографічні матеріали, друковані наукові праці, сучасні загальнодоступні інформаційні ресурси мережі Інтернет, які створені на основі новітніх даних дистанційного зондування Землі, власні спостереження під час експедиційних мандрівок.

Результати та обговорення. Південно-східна межа історико-географічної області Покуття, яка подана на карті у згаданій монографії, проходить по річці Черемош. Але ця межа більшою мірою зумовлена зовсім не тим, що долина Черемошу була природним бар'єром для заселення і соціально-економічної взаємодії. Про це свідчить майже одночасне заснування поселень по обидва боки від русла річки у 40-х роках XV століття. Більшу роль у формуванні етнографічних ознак лівобережної і правобережної частини рівнинної частини водозбору Черемошу відіграли подальші історичні події, а саме те, що землі на тривалий період опинилися у складі різних держав, які узгодили проходження лінії кордону по течії Черемошу.

Натомість каньйоноподібна долина Дністра із широким і достатньо повноводним, навіть у період межені, річищем служила серйозною перешкодою для інтенсивних взаємодій як у первинних процесах розселення та освоєння території, так і інтенсивності взаємодій між вже існуючими, але розділеними річкою сусідніми поселеннями, що були у складі тих самих державних утворень (Гілецький 2008). Одним із аргументів такого висновку є різночасовість заснування поселень по обидва береги Дністра на відтину від Нижнева до Городниці і нижче. Тому можна стверджувати, що північно-східна межа Покуття найбільшою мірою зумовлена природними особливостями долини та течії Дністра.

Про те, що тільки водні артерії великого масштабу відігравали певну бар'єрну роль у заселенні території і формуванні етнографічних відмінностей у культурі мешканців, а середні за розмірами річки із значною амплітудою коливання водності скоріше були інтегруючим чинником у процесах середньовічного розселення, засвідчує багато інших прикладів у межах історико-етнографічних областей Гуцульщини та Покуття. Так, у Старуньському осередку заселення найдавніші поселення Старуня, Монастирчани, Жураки, перша згадка про які датується 1378 роком, розташовані по обидва боки від русла Бистриці Солотвинської (Круль, Гищук 2019). Цими ж роками датуються поселення Волосів, Цуцилів та Грабовець, які займають різні береги Бистриці Надвірнянської. Подібні аналогії можна знайти і у пригирлової частині власне Бистриці. Так, перша згадка про селище Єзупіль,

яке розташований на лівобережжі річки, датується 1435 роком, а про Ганусівку, яка на правобережжі Бистриці, – 1437 роком.

Беручи до уваги наведені аргументи, можна стверджувати що практика проведення меж між одиницями етногеографічного поділу по течіях річок, яка, очевидно, запозичена з фізико-географічного районування, є недоречною. В останньому випадку вона виправдана передусім тим, що навіть середні за розмірами річки часто успадковують лінії тектонічних розломів чи меж тектонічних структур, що у свою чергу певним чином відображається на інших компонентах природи. У процесах заселення і освоєння території ці специфічні риси природних комплексів, що знаходяться по різні береги річки, мають абсолютно третьюрядне значення. Тому, проведення північно-західної межі Покуття, яку ряд авторів ведуть по Бистриці Солотвинській та Бистриці, є одним найбільш дискусійних питань у етногеографічному районуванні Карпатсько-Подільського регіону.

Щоб вирішити цю дилему, доцільно ще раз звернутися до монографії «Ретроспективна етнічна географія поселень Прикарпаття» за авторством В. Круля та Р. Гищука, де відображено роки заснування усіх поселень регіону. З аналізу просторового та хронологічного розподілу поселень видно, що передусім заселявся простір вздовж середніх і малих річок. Тому відносно полога вододільна поверхня водозбору між обома Бистрицями, густо помережена притоками, також інтенсивно заселялася у XIV–XV століттях. Натомість, подальше розширення заселеного простору йшло від долин Бистриці Солотвинської до вододілу із водозбором Лімниці. Так, наприклад, перша згадка про село Павлівка датується 1582 роком, а село Нивочин – 1632 роком. Як результат, відносно широка привододільна смуга Прилуквинської височини на цій вододільній поверхні, яка зайнята лісами, місцями заболочена, до теперішнього часу виявилась практично не заселеною. Тому, можна припустити, що елементи культури покутян мали можливість без перешкод поступово поширюватися на поселення лівобережної частини Бистриці Солотвинської та власне Бистриці. А отже, межу між історико-етнографічними регіонами Покуття та Опілля слід проводити широкою вододільною поверхнею Прилуквинської височини, яка розділяє водозбори Бистриці та Лімниці, а точніше її правої притоки Лукви, а у верхів'ї Лукви – вододілу

**Матеріали Всеукраїнського наукового семінару
пам'яті професора Володимира Круля
ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ В УКРАЇНІ**

Лукви та Лімниці. Приблизно так, враховуючи соціально-економічну взаємодію поселень, була проведена адміністративна межа між колишніми Рожнятівським і Богородчанським районами, а зараз відповідно Івано-Франківським та Калуським.

Висновки. Як у гірських територіях Карпат, так і у межах височинних просторів Передкарпаття та Поділля, малі та середні за розміром річки, які у період межені можна було перейти вброд, не відігравали ролі бар'єру стосовно процесу розселення, взаємодії між окремими поселеннями, а отже, не можуть слугувати межами етногеографічного поділу. Натомість таким бар'єром часто служили великі річки із широкими повноводними річищами та глибоковрізаними долинами (щодо Покуття – Дністер) та височинні вододіли, які зазвичай на теренах Передкарпаття та Поділля були зарослі широколистяними, рідше хвойно-широколистяними лісами.

Література

1. Андрусак, М., Андрухів, І., Арсенич, І. (2010). *Покуття. Історико-етнографічний нарис*. Львів: Манускрипт, 2010. 456 с.
2. Гілецький, Й.Р. (2008). Покутське підсоння. *Простір та геоморфологія історико-географічного Покуття*, 5. 90-99.
3. Круль, В.П., Гишук, Р.М. (2019). *Ретроспективна етнічна географія поселень Прикарпаття : монографія*. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича.